

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Bakalářská práce

2016

Hynek Tlušťák

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií, Katedra ruských a východoevropských studií

Hynek Tlušťák

**Politická satira v časopise Dikobraz v období
9/1968 - 12/1968**

Bakalářská práce

Praha 2016

Autor práce: **Hynek Tlušťák**

Vedoucí práce: PhDr. Daniela Kolenovská PhD.

Rok obhajoby: 2016

Bibliografický záznam

TLUŠTÁK, Hynek. *Politická satira v časopise Dikobraz v období 9/1968 - 12/1968*. Praha, 2016. 46 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Katedra ruských a východoevropských studií. Vedoucí diplomové práce PhDr. Daniela Kolenovská PhD.

Abstrakt

Předkládaná bakalářská práce *Politická satira v časopise Dikobraz* se zabývá politickou satirou v nejvýznamnějším satirickém časopise v období od září do prosince roku 1968. V úvodu vysvětluje význam pojmu satira a dále popisuje její proměny v Československu ve 20. století. Soustřeďuje se na politickou satiru a detailně ji zkoumá rozбором obsahu časopisu *Dikobraz*. Chronologicky popisuje jeho vývoj od založení v roce 1945 do roku 1968. Největší pozornost věnuje prezentaci dat z kvantitativní analýzy obsahu časopisu v období od invaze vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968 do konce roku, kterou uvádí do souvislosti s probíhajícími změnami ve společnosti a politice. Autor podrobuje důkladnému rozboru příspěvky související s tématem okupace a upozorňuje na opakující se motivy. Odděleně kvantifikuje počty příspěvků dotýkající se československých politiků a znázorňující obavy společnosti o další vývoj země. Sleduje také explicitní zobrazení okupace, aby v závěru nabídl ucelený obraz o charakteru obsahu časopisu *Dikobraz* a jeho proměnách ve zkoumaném období.

Abstract

This thesis „Political satire in the *Dikobraz* magazine between 9/1968 and 12/1968“ deals with political satire in the most important satirical magazine of the Communist era. Firstly, the author explains the concept of satire and performs discourse of its history in Czechoslovakia in 20th century. Political satire is investigated in detail on the passages from the magazine *Porcupine*. The main part of the thesis is devoted to the presentation of data from quantitative analysis of the *Dikobraz* magazine published

between 9/1968 and 12/1968. The data are presented in correlation with changes in political and social situation which occurred after the occupation in Czechoslovakia in August 1968. The author analyzes posts related to the topic of the occupation and seeks the motives which are repeated in posts. The following chapter quantifies the number of posts showing the Czechoslovak politicians, explicit depicts of the occupation and posts containing concerns about future of the country. The outcome of this thesis is a comprehensive picture of the Dikobraz magazine in investigated period and a conclusion how the occupation of Czechoslovakia influenced both the number of political satire posts and the topics in the Dikobraz magazine.

Klíčová slova

Dikobraz; Satira; Okupace 1968; Cenzura; Československo-sovětské vztahy

Keywords

**The Dikobraz magazine; Satire; Occupation of Czechoslovakia 1968; Censorship
Czechoslovakia and Soviet union relationship**

Rozsah práce: 54867 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne

Hynek Tlušťák

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval paní PhDr. Daniele Kolenovské PhD. za objevení tématu a cenné rady a panu Lukášovi Markovi za podporu při psaní.

TEZE BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno: Hynek Tlušťák

E-mail: tlustak.hynek@gmail.com

Studijní obor: HVK - Soudobé dějiny

Semestr a školní rok zahájení práce: ZS 2015

Semestr a školní rok ukončení práce: LS 2016

Vedoucí bakalářského semináře: Doc. PhDr. Jiří Vykoukal, CSc.

Vedoucí práce: PhDr. Daniela Kolenovská PhD.

Název práce: Politická satira v časopise Dikobraz v období 9/1968 - 12/1968

Charakteristika tématu práce: Tématem práce je politická satira v časopise Dikobraz v období od září do prosince roku 1968. Na základě provedené kvantitativní analýzy časopisu ve zmíněném období jsou sledovány jednotlivá témata související s okupací Československa vojsky Varšavské smlouvy v srpnu 1968. Data jsou uvedena do souvislosti se změnami ve společnosti.

Zdůvodnění úprav a změn tématu od zadání projektu do odevzdání práce: Bylo přistoupeno ke snížení počtu zkoumaných vydání časopisu Dikobraz. Důvodem byl výsledek srovnávacího pokusu provedeným mezi pěti respondenty a autorem (zjištěná odchylka 35 % při zařazování příspěvků do kategorie politický a nepolitický). Díky tomuto zúžení sledovaného vzorku byl zajištěn větší prostor pro informované zkoumání sporných příspěvků a také pro doplňkovou rešerši v dobovém tisku.

Struktura práce (hlavní kapitoly obsahu):

1. Satira a karikatura
2. Časopis Dikobraz
3. Dikobraz v období 9/1968 – 12/1968

Prameny a literatura:

Jiří. Pernes, Dějiny Československa Očima Dikobrazu 1945-1990
Vladimír Just, Divadlo plné paradoxů,
Silverman, David. Interpreting Qualitative Data
Jan Pauer, Praha 1968: Vpád Varšavské Smlouvy: Pozadí, Plánování, Provedení,
Pavel Pešta, Proměny Meziválečných Satirických A Humoristických Časopisů: Náčrt Několika Problémů,
Jiřího Knapík V zajetí moci
Petr Bednařík, Jan Jirák, and Barbara Köpplová, Dějiny Českých Médii:

Podpis studenta a datum

Schváleno	Datum	Podpis
Vedoucího práce		
Vedoucí bakalářského semináře		
Garant oboru		

Obsah

OBSAH	1
ÚVOD.....	2
1. SATIRA A KARIKATURA.....	4
1.1 <i>Definice a původ</i>	4
1.2. SATIRA V ČESKÝCH ZEMÍCH	6
2. ČASOPIS DIKOBRAZ	9
2.1. <i>Vznik a vývoj do roku 1968</i>	9
2.1.1. <i>Vznik a poválečné období</i>	9
2.1.2. <i>Po únoru 1948 do roku 1968</i>	11
2.1.3. <i>Šedesátá léta</i>	14
2.2. STRUKTURA RUBRIK ČASOPISU	16
3. DIKOBRAZ V OBDOBÍ 9/1968 – 12/1968.....	17
3.1. OKUPACE 21. SRPNA 1968.....	17
3.2. VÝVOJ MÉDIÍ.....	19
3.2. KVANTITATIVNÍ ANALÝZA ZÁŘÍ – PROSINEC	21
3.2.1. <i>Kvantitativní analýza</i>	23
3.3. KVALITATIVNÍ ANALÝZA	27
3.3.1. <i>Zobrazování politiků a mezinárodních jednání</i>	28
3.3.2. <i>Zobrazení okupace</i>	28
ZÁVĚR	31
POUŽITÁ LITERATURA.....	34
PRAMENY	35
ELEKTRONICKÉ ZDROJE	35
SEZNAM PŘÍLOH.....	36
PŘÍLOHY	37

Úvod

Předkládaná bakalářská práce se zaměřuje na rozbor satirických příspěvků publikovaných v oficiálním humoristickém časopise Dikobraz v průběhu čtyř měsíců následujících po invazi vojsk států Varšavské smlouvy do Československa v srpnu 1968. S pomocí kvantitativní analýzy jednotlivých příspěvků sleduje proměnu dynamiky vývoje politické satiry na stránkách Dikobrazu. Získaná data zasazuje do kontextu legislativních změn, které byly v ČSSR nově přijímány od srpna 1968 do prosince téhož roku, aby regulovaly svobodu médií. Cílem práce je identifikovat v celém souboru Dikobrazem publikovaných příspěvků hlavní náměty a zjistit, jak intenzivně se v něm odrážela dobová témata i změny přicházející po srpnu 1968.

Nejdůležitějším zdrojem pro tuto práci byla logicky sama pramenná základna - časopis Dikobraz. Sekundární odborná literatura a popularizační publikace, které se tématem moderního vývoje satiry v Československu zabývají, jsou co do své početnosti značně omezené. Nejvýraznější jsou práce zabývající se satirou v divadlech, mimořádný význam zde má především kniha literárního kritika Vladimíra Justa *Divadlo plné paradoxů – příběh Divadla satiry 1944–1949 a nejen jeho*. Popis a fungování satiry přináší především cenná monografie Jiřího Knapíka *V zajetí moci*, cenzurou a procesem její obnovy po okupaci roku 1968 se v poslední době zabýval Jakub Končelík.¹ V teoretickém ukotvení práce mi nejvíce pomohly obecné práce věnované české literatuře, které satiru řadí mezi základní publicistické formy. Pro pochopení významu satiry v Československu po druhé světové válce mohou dobře posloužit také starší texty, vydané ještě před rokem 1989. Zde je třeba připomenout především rukověť propagandy od Radovana Krátkého *Pojďte s námi dělat satiru* z roku 1956. Samotnému časopisu Dikobraz věnoval samostatnou monografii historik Jiří Pernes. Jeho *Dějiny Československa očima Dikobrazu 1945-1990* se však zabývají v první řadě snahou propojit jednotlivé události z dějin Československa s ilustracemi zveřejněnými v

---

¹ Jakub Končelík, „Cenzura“ in *Slovníková příručka k československým dějinám 1948 -1989*, ed. Jiří Kocián. (Praha: Ústav pro soudové dějiny AV ČR, 2006), 562 – 565.

časopise. Pernes proto nedospívá ke komplexnímu hodnocení či hlubšímu pohledu na příspěvky, přehledně však shrnuje podrobnosti o vývoji časopisu i jeho autorech.

V první části předkládaná bakalářská práce vysvětluje podstatu satiry a karikatury, jak je zkoumá literární věda a sleduje, jakým způsobem je satira využívána k propagandě. Dále je uveden stručný výklad vývoje satiry v českých zemích s důrazem na vývoj od roku 1945 do roku 1968. Druhá část práce se zabývá vznikem a vývojem časopisu *Dikobraz* jako oficiálního humoristického časopisu vycházejícího v nakladatelství *Práce*,² představuje významné autory a upozorňuje na vytváření struktury časopisu. Vlastní praktická část následně předkládá výsledky kvantitativní a tematické analýzy.

K provedení samotné analýzy je nutné definovat jednotlivé výzkumné metody. K metodologii kvantitativního výzkumu jsem použil koncept profesora sociologie na Univerzity of Wales Davida Silvermana, který popisuje hlavní rozdíly kvantitativního a kvalitativního výzkumu. Kvantitativní výzkum je ve své podstatě fixní a objektivní, nepodléhá politickému názoru analytika. Kvalitativní výzkum vysvětluje Silverman jako výzkum flexibilní, subjektivní a politicky deformovaný názorem analytika.³

V této práci provádím kvantitativní výzkum, avšak jednotlivé sledované objekty řadím do skupin dle obsahové povahy jednotlivých příspěvků. U každého příspěvku nejdříve provádím jeho obsahovou analýzu a poté příspěvek řadím do jednotlivých kategorií. Hlavním cílem kvantitativního výzkumu je ověření definovaných hypotéz. V závěru práce využívám data získaná z výzkumu pro interpretaci a hledání souvislostí s událostmi ve sledovaném období. Podle *Slovníku mediální komunikace* je kvantitativní analýza „nejpoužívanější technika výzkumu mediálních obsahů (...) a bývá popisována jako standardizovaná, systematická, intersubjektivně ověřitelná metoda analýzy zjevného obsahu“⁴. Kritickým místem metody je však takzvané čtení mezi řádky; právě u satirických děl a karikatur, které jako svůj prostředek využívají právě skrytý význam a náznaky tak čtenáře vlastně nutí číst mezi řádky. Z tohoto důvodu byl před provedením samotné analýzy proveden pokus, který by měl ověřit, jaká

---

² Později v centrálním nakladatelství Rudé právo.

³ David Silverman, *Interpreting Qualitative Data* (Los Angeles: Sage, 2014), 256-270.

je schopnost analytika „číst mezi řádky. Číslo 42/1968 časopisu Dikobraz bylo předloženo 5 osobám, jež byly v roce 1968 starší 18 let. Každý z příspěvků respondenti zařadili do jednotlivých definovaných kategorií. Z daného pokusu vyplývá, že shoda mezi respondenty na zařazení vtipů je 95%. Shoda mezi respondenty a autorem této práce byla jen 80%. U rozlišování vtipů na politické a nepolitické témata byla shoda jen 65 %. Při zpětném hodnocení bylo zjištěno, že pamětníci označili vtipy jako politické i v případech, kdy autor této práce ve vtipu politický motiv neviděl. Tato významná odchylka vedla při práci k přehodnocení původního záměru, kdy mělo být analyzováno celkem 52 čísel časopisu a práce byla zúžena na 17 čísel, tedy na čísla vydaná po okupaci v roce 1968. Díky tomuto zúžení sledovaného vzorku byl zajištěn větší prostor pro informované zkoumání sporných příspěvků a také pro doplňkovou rešerši v dobovém tisku. Kvantitativní výzkum usnadnilo také využití záznamových archů, které jsem pro každé sledované číslo Dikobrazu připravil ve formě zjednodušené kódovací knihy (viz přílohu č. 1).

1. Satira a karikatura

1.1 Definice a původ

Podle porovnání výkladových slovníků a učebnic jsou si jednotlivé definice satiry velmi podobné.⁵ „Jedná se o literární umělecké dílo, jehož cílem je pomocí humoru, ironie, sarkasmu a posměšného zobrazení skutečnosti a nadsázky pojmenovat a odsoudit záporné společenské jevy, lidské vlastnosti nebo vztahy z hlediska určitého ideálu.“⁶

Méně formální o to více výstižná je definice z divadelní hry *Osel a stín* uváděné

---

⁴ Irena Reifová, *Slovník Mediální Komunikace*, (Praha: Portál, 2004), 21.

⁵ Pro srovnání byl použit Masarykův slovník naučný, Ottův slovník naučný a Riegrův slovník naučný

⁶ Vladimír Křivánek a Helena Kupcová, *Malý slovník literárních pojmů a autorů* (Praha: Scientia, 1996), 36.

v Osvobozeného divadle: „Satira je kritika smíchem, jejímž rodištěm a nejpřirozenějším sídlem je město Kocourkov.“⁷

Nemělo by však docházet k zaměňování humorných či ironických příspěvků za příspěvky satirické. Aby mohlo být dílo satirické, musí mít svůj účel. Účelem je především poukázání na problémy dané doby. Satirická díla vypovídají o společnosti více, než by se mohlo zdát. Pomocí satiry je možné ilustrovat úroveň sociálních vztahů, společenský život, politickou situaci, i úroveň vzdělání a kultury. Satira má také více podob - může být přívětivá a využívat laskavý humor nebo více úderná a využívat ironii a zesměšňování.⁸

Jedním z výrazných prostředků satiry je karikatura. Pro samotnou práci a sledované období je právě karikatura stěžejním prostředkem. Definicí karikatury uvádí Slovník literární teorie takto: „Karikatura je vylíčení osoby, předmětu nebo děje ve vybraných, charakteristických, rysech, zveličených a přemrštěných tak, aby se staly každému více méně zřejmými, nebo aby pak působily svou tendencí moralizující, politickou nebo sociální.“⁹

Karikatura zveličuje určité rysy zvoleného objektu a snaží se tak poukázat na jeho zjevné nedostatky či slabé stránky. Ke kritickému nebo ironickému působení využívá karikatura nejčastěji nadsázku a zdůraznění. Složitě myšlenky a texty shrnuje do jediného obrazu, jenž je pak vyjádřen buď jen kresbou, nebo kresbou doplněnou o jednoduchý text. Hlavním kritériem při tvorbě karikatury je myšlenka, kterou karikaturisté karikují zjednodušeně, aby byla srozumitelná čtenářům. Karikatura zobrazuje nejen známé osobnosti, ale také jejich činy a události, které probíhají ve společnosti.¹⁰

V časopisech satira nabývá několika podob. Hlavní úlohu zastupují výtvarné složky (ilustrace, koláže, fotografie), vedle toho jsou to především prózy (fejtony¹¹,

⁷ Jan Werich a Jiří Voskovec, *Osel a stín*, (Praha: Československý spisovatel, 1965), 10.

⁸ Ivana Reifová, *Slovník mediální komunikace* (Praha: Portál, 2004), 56.

⁹ Štěpán Vlašín, *Slovník literární teorie* (Praha: Československý spisovatel, 1984), 167.

¹⁰ Radko Pytlík, *Český kreslený humor XX. Století* (Praha: Odeon, 1988), 21.

¹¹ Publicisticko-umělecký útvar, spojující kontraktní událost s nadsázkou či fantazií. Je zpracován humorným až ironickým tonem.

povídky¹²) nebo veršované formy (epigramy¹³, veršované komentáře) a anekdoty¹⁴. Satirické časopisy často obsahují i žurnalistické útvary jako je glosa¹⁵, interview¹⁶, dotazy a odpovědi nebo čtenářské dopisy a komentáře k nim.

1.2. *Satira v českých zemích*

V dějinách české literatury lze najít velké množství satirických literárních děl. Nejstarší dochovaná česká satirická díla jsou z období renesance a jako námět byly bány většinou každodenní starosti měšťanů. Za první satirické dílo z území Českých zemí je označována hra *Mastičkář*.¹⁷ Mezi autory, kteří se zasloužili o oblíbenost satiry v období do 19. stol patří Jan Amos Komenský, Svatopluk Čech a především Karel Havlíček Borovský.¹⁸

V období po první světové válce nebylo mnoho příležitostí pro vytváření politických protistátních satirických děl, jak tomu bylo za existence Rakouska-Uherska, a tak vznikají díla spíše nepolitického charakteru. Nejznámějšími umělci tvořícími satiru v této době jsou Jiří Voskovec spolu s Janem Werichem a také Karel Poláček. S nátlakem hitlerovského Německa na Československo dochází k zesilování politické satiry i u uvedených autorů. Omezení cenzury po vzniku Československa mělo za následek mohutný nástup vydávaných časopisů. Satire se tak v období první republiky věnovaly především nově vzniklé časopisy. Dle Pavla Pešty se v tomto období vydávalo až devadesát časopisů. Vznikají nové časopisy, jako jsou *Humoristické listy*, *Bassovy letáky*, *Šibeničky*, *Pestrý fejeton* nebo *Česká satira*. Významným protifašistickým dílem byl časopis *Trn*, *Satirické listy* nebo *Tramp*. Na sklonku první republiky vznikají

---

12 Prozaický útvar nevelkého rozsahu s jednoduchým dějem. Druhy: humoresky, romaneta, arabesky, črty, skici.

13 Krátká, často satirická báseň, která vystihuje nějaký společenský nedostatek. Známým pisatelem epigramů byl Karel Havlíček Borovský (1821-1856).

14 Velmi stručný a krátký příběh nejčastěji pouze v ústním podání. Satirická anekdota má za úkol upozornit na negativní vlastnosti aktérů příběhu.

15 Krátký komentář k události dne.

16 Rozhovor, ve kterém autor klade otázky nějaké zajímavé osobnosti.

17 Vladimír Forst, Jiří Opelik a Luboš Merhaut, *Lexikon České literatury 3/I. M-O* (Praha: Academia, 2000), 146–147.

časopisy s jasně danou protižidovskou satirou, a to Český protižidovský týdeník nebo Hlasy židů.¹⁹

Během druhé světové války je satirická tvorba omezována. I přes to v roce 1942 napsal Zdeněk Jirotka svůj román Saturnin, který je psaný laskavým humorem s náznaky satiry. Satirická díla vznikala především formou „do šuplíku“ a byla vydávána po konci války.

Při jednání na konci druhé světové války v Košicích se mimo jiné rozhodlo o tom, že v osvobozeném Československu nebudou vydávány noviny ani časopisy, které vycházely oficiálně v Protektorátu Čechy a Morava. Toto rozhodnutí se dotklo i všech satirických periodik.²⁰

Satira se tak obnovuje především v divadelní nebo filmové tvorbě. Bezprostředně po druhé světové válce vzniká Divadlo satiry²¹. Námětem jeho her bylo vyrovnání se s válkou a fašismem.²²

Hlavně podle sovětského vzoru začínají vycházet nové deníky a časopisy v Československu. Řada z nich využívá i satiru či karikaturu. V tomto období vzniká podle sovětského vzoru také časopis Dikobraz (vznik bude popsán důkladně v další kapitole). Při kritice politického režimu bylo většinou autorů záměrně vynecháváno komunistické hnutí. Mnoho divadelních her a psaných satir v podstatě prosazovalo politiku KSČ a požadavek revoluce. Svou politickou otevřeností se ale později dostaly do konfliktu s nově se utvářejícími politickými strukturami. Po komunistickém převratu bylo nežádoucí ukazovat politiku v satirické formě, a to nakonec vedlo k obrácení názoru na užitečnost satiry a například i ukončení činnosti Divadla satiry v roce 1949.

²³

V té době se začaly prosazovat takzvané budovatelské romány podporující socialistický realismus. Satira se stala nežádoucí, protože mohla útočit na vzniklou politickou situaci a ohrožovat její postavení. Pro kontrolu a úpravu vznikajících literárních děl byl na

---

19 Pavel Pešta, *Proměny Meziválečných Satirických A Humoristických Časopisů*, (Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1972), 161 – 164.

20 Jiří Pernes, *Dějiny Československa Očima Dikobrazu 1945-1990*, (Brno: Barrister & Principal-Studio, 2003), 9.

21 Moderní kabaretní divadlo autorského typu, mluvčí poválečné generace (divadlo generační), propojení tradice D 34 a Osvobozeného divadla.

22 Vladimír Just, *Divadlo plné paradoxů* (Praha: Panorama 1990), 160.

23 Tamtéž 67.

přelomu let 1948/1949 zřízen Svaz československých spisovatelů, který také prováděl cenzuru. Když se Svazu nedařilo politickou satiru vyřadit z repertoáru úplně, začal se snažit řídit autory tak, aby jejich díla podporovala komunistickou ideologii. Role satiry byla dokonce řešena na samostatném sjezdu spisovatelů v roce 1954. Na něm bylo rozhodnuto, jakým směrem se budou satirická díla ubírat a proti jakým nešvarům by satira měla vystupovat. Radovan Krátký ve své knize popisuje, že účinná je pouze satira, „která vzniká a rodí se přímo ze života“, a která „je doplňkem oné obrovské politickovýchovné práce, kterou uskutečňuje naše Komunistická strana Československa.“²⁴

Vznikl pojem budovatelská satira, tedy satira psaná režimem proti jeho odpůrcům a k prosazování své propagandy. Ta začala být považována za prostředek výchovy obyvatelstva v politických otázkách. Kritizovanou oblastí se měly stát překážky, jež bránily v rozvoji socialismu a především projevy západní kapitalistické společnosti. Mezi zmiňované nedostatky bylo možné brát například špatnou pracovní morálku obyvatelstva, fronty v obchodech a na úřadech, nedostatečné zásobování spotřebním zbožím. Postupně se tedy kolem roku 1957 začal pohled na tvorbu satirických děl opět měnit. Místo ideologických problémů stále více satira kritizovala nedostatky každodenního života jednotlivců. V šedesátých letech začal tvořit také Miloslav Švandrlík autor významného satirického díla *Černí baroni aneb válčili jsme za Čepičky*, kde je satiricky znázorněna absurdita lidové armády. Dílo bylo ovšem v roce 1969 zakázáno a šířilo se jako samizdat.²⁵

Uvolnění atmosféry související s Pražským jarem bylo patrné i v satíře. Novou sférou pro využití satiry se staly texty k písním především folkového žánru a takzvané protestsongy. V době normalizace se však situace opět obrátila a satiru zasáhla přísná cenzura. Vznikla sice specializovaná nakladatelství pro humor a satiru, ale vydávala spíše politicky neakcentované humorné publikace a anekdoty. Satirická díla se začala podobat budovatelské satíře 50. let. K dalšímu uvolnění režimu, a tedy i satirických děl, došlo až v druhé polovině 80. let a po pádu komunismu v roce 1989.

---

24 Radovan Krátký, *Pojďte S Námi Dělat Satiru* (Praha: Práce, 1956), 8.

25 „Miloslav Švandrlík“, Slovník české literatury, dostupné na <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=977>, (staženo 12.5.2016).

2. Časopis Dikobraz

2.1. Vznik a vývoj do roku 1968

2.1.1. Vznik a poválečné období

Po konci druhé světové války se začal na území osvobozeného Československa obnovovat svobodný tisk. Humorista, epigramatik a novinář Jaroslav Vojtěch, odborník na anglický humor, chtěl využít této příležitosti a na trh uvést satirický týdeník. Inspiraci hledal v anglickém časopise Punch vycházejícím od roku 1841. Jaroslav Vojtěch tak začal ve vydavatelství Práce připravovat vydání časopisu, které využije prvky anglického týdeníku, ale zohlední československá specifika. Časopis se měl profilovat jako nezávislý, měl hájit zájmy nadstranické a sloužit pracujícím lidu bez ohledu na jeho politické přesvědčení.²⁶ Je nutné dodat, že vydavatelství Práce bylo pod přímým dohledem Ústřední rady odborů (dále jen ÚRO), které předsedal Antonín Zápotocký.²⁷

V první redakční radě pod vedením Vojtěcha zasedl výtvarný redaktor Ondřej Sekera, prozaik Václav Lacina a novinář Zdeněk Vavřík. Částečně se do příprav zapojili také Zdena Ančík, jakožto funkcionář ÚRO, a herec a spisovatel Jindřich Plachta. O samotný název časopisu se údajně zasadil Jaroslav Seifert, který se účastnil jako redaktor příprav, avšak další zdroj uvádí jako autora názvu Ondřeje Sekoru. Heslem časopisu bylo „s úsměvem jde všechno líp“²⁸

²⁶ Obrazy ideologie, webová prezentace <http://www.dejepis21.cz/obrazy-ideologie> (staženo 12.5.2016)

²⁷ „Antonín Zápotocký“, webová prezentace hrad.cz, <https://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/prezidenti-v-minulosti/antonin-zapotocky> (staženo 12.5.2016).

²⁸ „Dikobraz“, Slovník české literatury po roce 1945, <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=89> (staženo 12.5.2016).

První číslo vychází dne 25. července 1945. První úvodník se ihned snaží čtenáři vysvětlit jak samotný název časopisu, tak jeho cíl: „*Proč Dikobraz? Nepopíchá? Neporaní? Nepokouše? Inu, víš, milý čtenáři, pan Nešikovný se popíchá, Hloupý třeba poraní a pan Opatrný bude mít dozajista strach, ale my na Vás soudruzi, přátelé a bratři, posíláme dikobraza právě proto, že má pořádné zuby a ty největší bodliny, jaké vůbec živý tvor může mít.*”²⁹

V období 1945 až 1948 byl časopis zaměřen především na reflektování válečných událostí. Pravidelně byly zveřejňovány satirické příspěvky o nacistické okupaci, porážce Německa, byl karikován Hitler a Mussolini. Propagandisticky byli oslavováni spojenci. Důležitým tématem bylo také vyrovnávání se s minulostí, a to především stíhání kolaborantů. Autoři se zaměřili na karikatury veřejně známých osobností, které byly obviněny ze spolupráce s nacisty. Jednalo se o herečky Adinu Mandlovou, Lídu Baarovou nebo herce Vlastu Buriana. Satirické karikatury byly zveřejňovány i na téma odsunu Němců a následnému osídlování pohraničí. Časopis sledoval i mezinárodní politiku; všímá si například situace ve Španělsku v roce 1946, kdy generál Franco upevňuje svoji moc. Vedle satiry byly v časopise oslavovány i úspěchy nové politiky (Dvouletka 1946-47). Pro každý satirický plátek je ale vždy stěžejní téma voleb a předvolební kampaně. Dikobraz v prvních poválečných volbách věnoval volbám několik příspěvků (viz příloha 1).³⁰

Od roku 1946 redakční radu časopisu řídil spisovatel a novinář Zdena Ančák, který v této době pracoval také na ministerstvu informatiky. Ančák v roce 1945 vstoupil do Komunistické strany Československa (dále jen KSČ) a také se aktivně podílel na očištném procesu ve Spolku českých novinářů (dále jen SČN). Z jasně zřetelného vyzdvihování KSČ, oslavování Sovětského svazu a počínajícím odsuzování kapitalismu

---

²⁹ Jindřich Plachta, „*Poučení Dikobrazovi*“, *Dikobraz* 1, č.1 (1945): 1.

³⁰ Jirí Pernes, *Dějiny Československa očima Dikobrazu 1945-1990* (Brno: Barrister & Principal-Studio, 2003), s 12-43.

a jiných politických stran jde usoudit, že se Dikobraz profiloval jasně politicky ve prospěch komunismu.³¹

V tomto období přispívá do Dikobrazu spousta významných tvůrců. Na Havlíčkovu tradici epigramů navazuje Vítězslav Kocourek, aktuální publicistkou se v Dikobrazu zabývá Jindřich Plachta. Stěžejním satirikem tohoto období byl Zbyněk Vavřín a dále pak humoristé Radovan Krátký, František Pilař, Václav Šafr, Václav Zeman a Jaroslav Žák. Kresleným humorem a karikaturami přispívali mj. Jiří Brdečka, Adolf Hoffmeister, Josef Kainar, Ondřej Sekora, Karel Vaca nebo Josef Žemlička.³²

2.1.2. Po únoru 1948 do roku 1968

Po komunistickém převratu z února roka 1948 se Dikobraz stal již oficiálně prorežimním časopisem a tomu také odpovídal obsah příspěvků. Dikobraz se k politice KSČ přihlásil hned na začátku převratu, kdy karikoval rezignující ministry z demokratických stran. Zástupci těchto stran se na stránkách Dikobrazu stávali terčem obecného posměchu. Demokratické strany byly přirovnávány ke kachnám, které nebyly vypuštěny na československý dvorek až nakonec pošly. Dikobraz podporoval provádění čistek a vyřizování účtů s takzvanou reakcí. Týdeník parodoval například prostitutky a tzv. hodinové hotely, studenty vysokých škol a jejich profesory. V souladu s komunistickou politikou byly uváděny karikatury katolické církve, nezávislých novinářů, statkářů, továrníků, bankéřů nebo členů Sokolu. K volbám v roce 1948 Dikobraz připravil kampaň proti odevzdávání tzv. bílých lístků. Důkazem, že Dikobraz byl vhodným prostředkem i pro mezinárodní propagandu, byla kampaň v období tzv. Sovětsko-jugoslávské roztržky. Dikobraz se zaměřil na karikaturou generála Tita. Do roku 1950 se Dikobraz věnoval soudním procesům jen okrajově. To změnilo zahájení procesů s Miladou Horákovou.³³

Dikobraz přestává sledovat trendy původního vzoru v Anglie a více se blíží předloze ze Sovětského svazu časopisu Krokodýl, ze kterého některé příspěvky i přebíral. Časopis

³¹ Jan Cebe, *Spolkový Život Českých Novinářů V Letech 1945-1948* (Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015), 62.

³² „Dikobraz“, *Slovník české literatury po roce 1945*, <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=89> (staženo 12.5.2016).

³³ Jiří Pernes, *Dějiny Československa Očima Dikobrazu 1945-1990* (Brno: Barrister & Principal-Studio, 2003), 45-85.

Krokodýl začal v Sovětském svazu vycházet už v roce 1924 a stal se propagandistickým nástrojem Komunistické strany Sovětského svazu. Časopis působil jako normativ pro vydávání satirických časopisů ve východním bloku po roce 1945.³⁴

V roce 1951 se na dva roky ujímá řízení redakční rady Pavel Kohout.³⁵ Kohout sám důvod svého nastoupení jako vedoucí redakce Dikobrazu komentuje v pořadu České televize *Retro* takto: „Dikobraz patřil nakladatelství Práce. To patřilo Ústřední radě odborů a ta si vybrala mladého nepopsaného dynamického muže, aby dal, teď použiji dobové terminologie, do pořádku redakci, která byla považována za ideologicky slabou“³⁶. Dikobraz v tomto období začíná používat nový žánr, a sice adresnou satiru, která cílí a směřuje svou kritiku na konkrétní subjekty. Zaměřil se mimo jiné také na karikaturu západních politiků, kapitalismu a vysílání rádia Svobodná Evropa. V tomto období se Dikobraz věnoval i porovnávání situace dělníků na Západě a Východě. Dikobraz byl také využíván k budování a upevňování kultu osobnosti vedoucích představitelů Sovětského svazu a Československa. Socialistická satira cíleně usilovala o převýchovu občanů, kteří přestože komunismus a socialismu brali za své, tak během své práce uplatňovali myšlení z první republiky. Kritika satiriků tak mířila především na práci podniků, národních výborů a družstev. Hledaly se nedostatky ve fungování těchto organizací, ale nebyly zdůrazňovány ekonomické otázky, viník se hledal v individuálním pochybení jednotlivců, především v nižších vedoucích pozicích (mistr, předák, referent)³⁷.

Tato pro satiriky výjimečná doba je nejlépe shrnuta v úvodníku Radovana Krátkého, který cituje Jaroslav Vojtěch pro Literární noviny: „*Nikdy v dějinách naší satiry nebyla taková doba, jako dnes. Satirikové dříve sice také šlehali a tepali, jenže pak byli zase pro změnu tepáni a šleháni oni... Dnes satira také šlehá a tepe, ale po každém šlehu se neprodleně děje náprava. Vyhazují se kulaci z JZD, odnáší se šrot do sběru, vyměňují se*

³⁴ Edward. Taborsky, *Communism In Czechoslovakia, 1948-1960* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1961), 560.

³⁵ „Dikobraz“, Slovník české literatury po roce 1945, <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=89> (staženo 12.5.2016).

³⁶ Retro, Česká televize, vysíláno 15.2.2019, dostupné na <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10176269182-retro/209411000360007/> (staženo 12.5.2016).

³⁷ Jirí Pernes, *Dějiny Československa Očima Dikobrazu 1945-1990* (Brno: Barrister & Principal-Studio, 2003), 45-85.

referenti, platí se pokuty, dílny dostávají materiál – říkám vám, že to nikdy nebylo a že nikdy neměla satira tak čestné místo jako dnes.“³⁸

Časopis byl tak úspěšný, že náklad vydání na konci 50. let, i když přesahoval 300 tis výtisků, nedokázal pokrýt poptávku a na Dikobraz se stály fronty. Náklad se sice neustále zvyšoval, ale z důvodu nedostatku papíru se poptávku nedařilo pokrýt.³⁹

Po Stalinově a Gottwaldově smrti nastávají změny i v časopise Dikobraz. Po Kohoutovi přebírá řízení výtvarný redaktor Evžen Seyček, který byl v Dikobrazu od jeho založení. V komunistickém režimu se objevují první krize jak politické tak i ekonomické a Dikobraz se s nimi propagandisticky musí umět vypořádat. Velká kampaň byla na stránkách Dikobrazu věnována ospravedlňování měnové reformy z roku 1953. Dikobraz ve svých příspěvcích paroduje starou a zuboženou korunu a říká, že je tu nová koruna, která je pevná a nepotřebuje berličky. Ukazuje cestu k větší životní úrovni a karikuje především bývalé továrníky, které reforma připravila o úspory. K určité změně pojetí socialistické satiry, především u adresné komunální, přispěla kritika tzv. sucharství, s níž přišel na plenárním zasedání Ústředního výboru KSČ (dále ÚV KSČ) v prosinci 1953 ministr kultury a informací Václav Kopecký. Kopecký byl vrchní ideolog a propagandista strany, odpovědný například za přípravu a realizaci politických procesů. Ve svém projevu Kopecký kritizoval tendence veškerého umění k šedivosti a chmurnosti a poukazoval také na stále trvající schematismus ve filmové ale také literární tvorbě.⁴⁰

Další impulz přichází do týdeníku Dikobraz v roce 1956, kdy se v Moskvě konal XX. sjezd Komunistické strany Sovětského Svazu, kde N.S. Chruščov pronesl svůj projev O kultu osobnosti a jeho důsledcích.⁴¹ Před Dikobraz se tak dostala další výzva, a to jak rázně odsoudit kult osobnosti.

³⁸ Jaroslav Vojtěch, „Každý z nás musí být Dikobrazem“, *Literární noviny 1954*, 20 (1954).

³⁹ Petr Bednařík, Jan Jiráček, and Barbara Köpplová, *Dějiny Českých Médii: Od Počátku Do Současnosti, Žurnalistika A Komunikace* (Praha: Grada, 2011), 260.

⁴⁰ „Pavel Ryška, Modernista komunální satiry“, *Fakulta výtvarných umění, Vysoké učení technické v Brně*, <http://padesatky.ffa.vutbr.cz/19571958/11-modernista-konstruktivni-satiry> (staženo 12.5.2016).

⁴¹ Zdeněk Veselý, *Světová politika 20. století v dokumentech: (1945 - 1990)* (Praha : VŠE Fakulta mezinárodních vztahů, 2001), 269-278.

Nástupem Dr. Eduarda Littmana v letech 1957–1958 dostal Dikobraz uvolněnější styl a začal se vzdalovat kultu osobnosti. Dikobrazu se začala rozšiřovat tematická základna i žánrové rozložení. Obsah časopisu tvořily původní prozaické texty, fotokoláže nebo komiks na pokračování. Významným byl pro Dikobraz rok 1957, kdy přestal vycházet pod nakladatelstvím Práce. Do pozastavení jeho vydávání v devadesátých letech spadalo pod vydavatelství Rudého práva kontrolovaného přímo ÚV KSČ. Během padesátých let se k původní sestavě přispěvatelů přidávají například Ilja Bart, Jaroslav Dietl, Zdeněk Jirotko, Jan Noha, Jiří Robert Pick, Jarmila Loukotková, Jiří Marek.⁴²

2.1.3. Šedesátá léta

Na začátku šedesátých let pokračuje Dikobraz v nastoleném kurzu z konce padesátých let. Dochází k žánrovému i tematickému rozrůznění. Do roku 1968 jsou zveřejňovány nové útvary jako část scénáře televizního seriálu Eliška a její rod Jaroslava Dietla nebo detektivní příběh na pokračování Zdeňka Jirotky *Korunní svědkyně nemá čas*. Tematicky však Dikobraz nevybočuje z prokomunistické propagandy a především první strana zobrazuje primitivní propagandistickou satiru. Je však patrný ústup z politické a protikapitalistické satiry směrem k obecnému humoru. Příkladem může být spolupráce s divadlem Semafor a texty Jiřího Suchého. Dikobraz si v tomto období drží své kmenové kreslíře, z nichž nejvýraznější je Adolf Born, Jiří Winter-Neprakta, Vladimír Renčín, Vlasta Švejdová nebo Pavel Kantorek.⁴³

Rok 1968 byl pro Československo a jeho další směřování milníkem. Tento rok měl dvě tváře. Nejdříve rozkvět občanské společnosti a budování „socialismu s lidskou tváří“ v období tzv. Pražského jara a poté "bratrská" pomoc spřátelených armád Varšavské smlouvy, která pomocí tanků a vojáků tento rozkvět ukončila a nastolila normalizaci. Období tzv. Pražského jara začíná v roce 1967 na prosincovém plenárním zasedání ústředního výboru strany, které skončilo 5. ledna 1968 se prvním tajemníkem ústředního výboru Komunistické strany Československa stal Alexander Dubček. Obrodný proces demokratizace byl v mezinárodním kontextu sledovaným tématem.

⁴² Dikobraz“, Slovník české literatury po roce 1945, <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=89>, (staženo 12.5.2016).

⁴³ Dikobraz“, Slovník české literatury po roce 1945, <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=89>, (staženo 12.5.2016).

Obnova občanské společnosti vedla k nebývalému rozruchu a k velkému zájmu lidí o politiku. Se změnami ve společnosti byly také prováděny ekonomické reformy a stát postupně uvolňoval řízené plánování. V politické oblasti jsou patrné začátky možného pluralitního politického systému, nutno dodat, že KSČ se nechystala zřítí vedoucí úlohy ve společnosti. Pražské jaro tak můžeme chápat jako souvislý proces, který má sebetransformovat sféry moci v Československu, usilovat o demokratizaci a moderní pojetí společnosti a v neposlední řadě i umožnit emancipaci Slováků v rámci společného státu.⁴⁴

V oblasti tisku a médií celkově dochází k výrazným změnám, které gradují zrušením cenzury. Zákonem č. 84/1968 Sb. ze dne 26. června 1968 změnil původní Zákon č. 81/1966 Sb. o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích, tak že ve svém paragrafu 17 uvádí, že cenzura je nepřípustná. Zákon také definuje, co je cenzurou myšleno a uvádí povinnosti a pro šéfredaktory.⁴⁵

Dle Jakuba Končelíka se polednový vývoj v Československu v roce 1968 v oblasti médií dá charakterizovat takto: „*deregulace a funkční svoboda tisku v totalitním systému stupňovala společenský dosah médií a především dalekosáhle ovlivňovala politiku komunistické moci*“.⁴⁶ Důsledkem toho se dle Končelíka média stala mluvčím veřejnosti a tedy i protivníkem vládní moci.

Zrušení cenzury je pro Dikobraz a jeho tvůrce velkou výzvou. Důležitou novinkou je možnost poprvé od roku 1945 zveřejnit adresnou kritiku vůči Komunistické straně a jejich představitelům. V období Pražského jara, opět pod nepřímou taktovkou dr. Littmana, Dikobraz plní úlohu kritického časopisu v demokratizující se společnosti. Dikobraz otevírá témata do té doby zakázané nebo nedoporučovaná. Je kritizována Veřejná bezpečnost, Státní tajná bezpečnost, otevírá se téma rehabilitace politických vězňů. Redakce Dikobrazu akcentovala i jednání politiků Alexandera Dubčeka a Smrkovského. V prvním květnovém čísle roku 1968 paroduje prvomájové průvody, zaměřuje se na obnovu podnikání, když uveřejňuje vtip, kde obuvník žádá o obnovu

---

⁴⁴ Jan Pauer, *Praha 1968: Vpád Varšavské Smlouvy : Pozadí, Plánování, Provedení* (Praha: Argo, 2004), 188.

⁴⁵ Zákon č. 84/1968 Sb. Se dne 26. června 1968, dostupné na <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1968-127/zneni-19680926> (staženo 1.5.2016).

živnosti a úředník mu odpovídá: „My vám to obuvnictví povolíme, jen neměl byste se dát přejmenovat, pane Baťa?“. V čísle 18/1968 se objevilo opět do té doby nevídané téma- Skaut; v příspěvku autora Bepe. Celkově je Dikobraz v období leden – srpen 1968 plněn hlavně příspěvky reflektující změny ve společnosti a jasně podporuje proces polednového vývoje, i když politiky varuje, zda změny nejsou moc rychlé. V období léta 1968 z Dikobrazu takřka vymizela propagandistické satira.⁴⁷

2.2. Struktura rubrik časopisu

Struktura rubrik časopisu se od roku 1945 příliš neměnila. Titulní strana byla vždy ilustrovaná a téma bylo vždy ideologické, aktuální a ctílo sezonnost.⁴⁸ Na následující straně byl *Úvodník*, který byl ve většině případů bez uvedení autora s podpisem „Dikobraz“. V každém čísle pak byla série příspěvků týkajících se hlavního tématu uvedeného na titulní straně. Příspěvkem byla humoristická próza (anekdota, vtip, povídka, fejeton, epigram) nebo poezie. Většinu příspěvků však tvořily kreslené karikatury, koláže nebo upravené fotografie. Ilustrované příspěvky byly doplňovány textem, a to buď pod kresbou, nebo byly přímo součástí obrázku. Dikobraz obsahoval pravidelné rubriky, které byly vždy samostatně uvedeny. Rubrika *Ohlasy ostnů* ukazovala reakce kritizovaných osob nebo podniků z některých předešlých čísel. Zcela kritické byly rubriky *Vyhrňme si rukávy*, *Dikobrazí oznamovatel* a *Dikobrazí zápisník*. Kritikou osob se zabývala rubrika *Chytrák týdne* nebo čtenářská rubrika *Milý Dikobraz*. Recesi z oficiálních periodik si dělal rubrika *Kýho výra*, která zveřejňovala vtipné popisky z novin, časopisů a oficiálních tiskovin. Rubrika *Ze soudních síní a předsíní* zase ukazovala výběr vtipných formulací ze soudních spisů. *Jarmark zvláštností* popisoval bizarnosti úředního styku. Vtipné fotografické momentky zveřejňovala rubrika *Život tropí hlouposti*. Kreslenou společenskou satirou se zabývala rubrika *Na ostny*. Na zahraničí byla zaměřena rubrika *Humor bez legrace* parodující západní tisk a zprávy. Oblíbené byly čtenářské soutěže *Poznej svého malíře*, *Hádej hadači* nebo sezonní *Májová soutěž* o nejlepší povídku. Dále soutěž *Konkurs Renova*, kde mohli čtenáři renovovat již jednou uveřejněný vtip tím, že ho opatří novým popiskem. Čtenářská byla také rubrika *Naše recesarium*, ta zveřejňovala čtenářské pokusy o satiru, a to jak kreslenou tak psanou formou. Příkladem může být čtenářská

⁴⁶ Jakub Končelík, „*Média Pražského jara*“, <http://www.koncelik.eu/jakub-koncelik-texty-k-dejinam-medii/>, (staženo 12.5.2016).

⁴⁷ Sepšáno na základě studia časopisu Dikobraz ročník 24, číslo 1 až 52.

hádanka z čísla 36/1968:., *Co je to – leze leze po železe, nedá pokoj, až tam leze? Podnapilý tankista.* „⁴⁹

Znamé osobnosti z kulturního nebo sportovního světa měly v časopise svoji rubriku *Dnes vypráví anekdoty...* například v čísle 9/1967 to byla Stella Zázvorková a Dana Zátopková. *Uvedené rubriky se v průběhu času vyvíjely a reagovaly na společenskou poptávku. Časopis vycházel každé úterý. Náklad časopisu v průběhu let kontinuálně narůstal. V roce 1948 vycházel v nákladu 220 000 a ve sledovaném období roku 1968 v nákladu 368 000 kusů.*⁵⁰ Z dohledaných dat lze usoudit, že časopis *Dikobraz* byl ve své době velice oblíbeným periodikem. Úspěšnost časopisu byla dána nejen tématem, ale také formou. Jednoduché a nepříliš dlouhé příspěvky, převážující ilustrované příspěvky a jen 8 stran na číslo, to byl v té době koncept úspěšného časopisu.

Cena byla od počátku jeho vydávání 3 Kčs za jedno číslo. V roce 1953 se cena změnila, neboť v tomto roce došlo k měnové reformě, v jejímž důsledku se cena snížila na 60 haléřů za číslo.⁵¹ Časopis nabízel různé druhy předplatného, které však nebylo cenově nikterak zvýhodněno.

3. *Dikobraz* v období 9/1968 – 12/1968

3.1. *Okupace 21. srpna 1968*

Vývoj v Československu během Pražského jara byl sledovaný i hlavními představiteli velkých států a bývalými spojenci v protihitlerovské koalici. Západní představitelé si uvědomovali a plně respektovali začlenění Československa do mocenské sféry vlivu SSSR. S jistým uspokojením též sledovali rozpory uvnitř zemí socialistického bloku. Status quo dohodnutý v Teheránu, Jaltě a Postupimi západním mocnostem vyhovoval,

---

⁴⁸ Vánoce, 1. máj, Vítězný únor, Velká říjnová socialistická revoluce.

⁴⁹ „Anekdota“, *Dikobraz* 24, č. 36 (1968): 4.

⁵⁰ Jakub Končelík, Pavel Večeřa a Petr Orság, *Dějiny Českých Médii 20. Století*, (Praha: Portál, 2010), 176 – 202.

leč obávaly se, aby případný vývoj v Československu nepřerostl v konflikt mezi Západem a Východem. Navíc demokratické státy v čele s USA měly v roce 1968 svou pozornost upoutanou především ke konfliktu ve Vietnamu.

Průběh Pražského jara a především zrušení cenzury vyvolávalo o členů Varšavské smlouvy (dále jen VS) obavy, které byly prezentovány na schůzce států VS v Drážďanech ve dnech 23. až 24. 3. 1968. Všeobecná kritika se na zástupce Československa snesla za snahu vytvoření nezávislé občanské společnosti, opuštění systému řízené ekonomiky, rozšíření kontaktů se západem a kontrarevoluční rysy v Československém vývoji. Výstupem ze schůzky bylo také ujištění vůdců komunistických stran, že se zvažuje vojenské opatření vůči Československu a dojde i ke konkrétním opatřením na posílení Varšavské smlouvy a její ozbrojené síly.⁵²

---

⁵¹ K porovnání cena Rudého práva byla 40 haléřů za výtisk, Literárních novin 80 haléřů.

⁵² Jiří Hoppe, *The 1968 Prague Spring*. In : *At the European Crossroads* (Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2005), 32.

Státy VS jednali o situaci v Československu ještě na setkání v Moskvě a následně ve Varšavě. Československo pak separátně jednalo se Sovětským svazem 29.7 – 1.8. 1968 v železniční stanici v východoslovenském městě Čierna na Tisou a následně v Bratislavě s pěti státy VS. Požadavek na pozastavení reformního směru KSČ však českoslovenští zástupci nemohli přijmout, ale byli ochotni přijmout dílčí ústupky. Situace však graduje a noci z 20. na 21. srpna začíná vojenská operace Dunaj. Vojáci 27 divizí z pěti států VS (SSSR, Bulharsko, NDR, Polsko, Maďarsko) překročili hranice Československa a začali ho vojensky obsazovat. Československá armáda dostala rozkaz nebránit vojskům v postupu. ÚV KSČ vydala prohlášení „Všemu lidu Československé socialistické republiky“, kde potvrdila, že k okupaci dochází bez vědomí československých představitelů a strany. Bylo svoláno mimořádné zasedání Národního shromáždění, vlády republiky, předsednictva ÚV KSČ. Hlavní představitelé státu dne 23. 8. 1968 odlétají do Moskvy k jednání s představiteli SSSR. Výstupek jednání je přistoupení na podmínky nadiktované Moskvou, které znamenají ukončení procesu Pražského jara.⁵³

3.2. Vývoj médií

Vojenská operace na území Československa ochromila i československá oficiální média. Československý rozhlas i televize byly sledovány okupačními vojsky a i když se některým reportérům podařilo neoficiálně vysílat i týden po okupaci, tak oficiální vysílání bylo v prvním týdnu okupace znemožněno. Především z logistických důvodů bylo v prvních okupačních dnech informování obyvatel pomocí tiskovin malé. Oficiální redakce a tiskárny byly vojensky obsazeny. Za této situace se kolportáž zvláštních vydání různých novin a letáků stala velmi rychle – byť jen na krátkou dobu prvních dnů okupace – přirozenou formou hromadného šíření informací.

Formou kolportáže bylo distribuováno i zvláštní vydání Dikobraze. Toto vydání však není oficiální. Číslo, které mělo vyjít 20. srpna bylo pozastaveno 21. srpna nebylo dodáno na stánky. Taktéž další číslo 35 nevyšlo.

---

⁵³ Jan Pauer, *Praha 1968: Vpád Varšavské Smlouvy : Pozadí, Plánování, Provedení* (Praha: Argo, 2004), 160-195.

Českoslovenští politici v rámci řešení situace odletěli do Moskvy, kde byl podepsán Moskevský protokol. Přijetím Moskevského protokolu v srpnu 1968 se změnilo především vnitřní prostředí v médiích. Velkou prioritou přijatého dokumentu mělo ovládnutí médií: „(..) aby opět plně sloužily věci socialismu; zastavení antisocialistických, antisovětských opatření v tisku, rozhlasu a televizi.“⁵⁴ Dokument jasně požadoval: „přerušit v tisku, rozhlasu a televizi antisocialistická vystoupení. (...) Stranické a státní orgány upraví situaci v tisku, rozhlasu a televizi pomocí nových zákonů a opatření. (...) Budou provedena nutná kádrová opatření ve vedení tisku, v rozhlasu a televizi.“⁵⁵ Dne 30. srpna 1968 začínám usnesením vlády č. 292 fungovat Úřad pro tisk a informace (dále jen ÚTI) tedy cenzury instituce, která měla „jednotně směřovat a kontrolovat činnost tisku, rozhlasu a televize a ČTK a pracovat zároveň jako informační a konzultativní středisko pro styk redakcemi.“⁵⁶

Vládní pokyn z 2. září zakazuje publikovat kritiku Sovětského svazu, PLR, NDR, BLR, a MLR jakož i kritizovat komunistické strany těchto zemí. Dále zakazuje používat termín okupace (okupant) a zobrazování hesel neutralita nebo se jakkoliv odkazovat na akce v Radě bezpečnosti OSN. V dalším pokynu pak vláda ČSSR prosí média, aby přestala uveřejňovat „Informace týkající se dílčího i celkového hodnocení škod, způsobené vojenským obsazením a pobytém vojsk na našem území (...) informace o mrtvých zraněných nebo incidentech s vojsky pěti států.“⁵⁷ Vytvoření ÚTI se ale ukázalo jako nedostatečné pro vyhovění požadavků sovětů. Novináři a spisovatelé, ale i někteří členové KSČ, vnímali tuto instituci jako znovuzavedení cenzury bez zákonného rámce. Instituce měla velké problémy s personálním obsazením. Nepodařilo se najít dostatečné množství pracovníků ochotných provádět cenzuru. Z tohoto důvodu předseda národního shromáždění Josef Smrkovský podal návrh, aby cenzuru prováděli sami autoři, novináři a spisovatelé. Představitelé Svazu československých novinářů ale tento požadavek na provádění preventivní cenzury razantně odmítli. Dne 12. září 1968 vláda zřídila Vládní výbor pro tisk a informace. Měl sledovat a hodnotit činnost a působení tisku, rozhlasu a televize, zabezpečovat dodržování předpisů pro práci v těchto

⁵⁴ Text ze zápisu z jednání delegace v Moskvě (tzv. Moskevský protokol), http://www.totalita.cz/txt/txt_prot_mosk_1968.php (staženo 12.5.2016).

⁵⁵ Jakub Končelík, „*Média Pražského jara*“, <http://www.koncelik.eu/jakub-koncelik-texty-k-dejinam-medi/> (staženo 12.5.2016)

⁵⁶ Tamtéž.

⁵⁷ Jakub Končelík, „Cenzura“ in *Slovníková příručka k československým dějinám 1948 -1989*, ed. Jiří Kocián (Praha: Ústav pro soudové dějiny AV ČR, 2006), 16-19.

médiích a koordinovat opatření a směrnice podle požadavků vládní politiky. Vláda si byla vědoma, že ÚTI nemá žádný zákonný rámec, a proto byl 13. září schválen "Zákon o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředků" (zákon 127/1968 Sb.). Tento zákon umožnil zásadní přestavbu legislativních zakotvení role médií. ÚTI se na základě tohoto zákona stal součástí orgánů státní správy v oblasti informací a médií. Dále byl zákonem v "zájmu dalšího pokojného vývoje" zřízen Český úřad pro tisk a informace (ČÚTI) a Slovenský úřad pre tlač a informácie (SÚTI).⁵⁸

Zákon 127/1968 Sb. také znovu zavedl cenzuru:

„ § 2 Příslušný úřad pro tisk a informace má právo přímo nebo prostřednictvím zmocněnců ustanovených vedoucím příslušného úřadu na společný návrh vydavatele a šéfredaktora (dále jen zmocněnec) zajišťovat, aby v periodickém tisku (jiném hromadném informačním prostředku) nebyly zveřejňovány informace, které obsahují skutečnosti, jež jsou v rozporu s důležitými zájmy vnitřní nebo zahraniční politiky státu. Obsahuje-li informace takovou skutečnost, je příslušný úřad pro tisk a informace nebo zmocněnec oprávněn pozastavit její zveřejnění nebo jiné rozšiřování. „⁵⁹

ÚTI uplatňoval tzv. následnou cenzuru, tedy kontrolu celého díla. To vedlo k autocenzuře samotných autorů. V období od svého vzniku do konce listopadu 1968 ÚTI řešil zhruba 60 podnětů a ve 4 případech využil svého zákonného práva na udělení sankcí.⁶⁰

3.2. Kvantitativní analýza září – prosinec

V této části práce je předložena kvantitativní analýza sedmnácti čísel časopisu Dikobraz, a to konkrétně čísel 37 až 52 ročníku 32 z roku 1968. Do celkových součtů jsou zařazeny jen autorské příspěvky. Z výzkumu jsou tedy vyloučeny příspěvky čtenářů, popřípadě anekdoty osobností mimo spolupracovníků Dikobrazu (rubrika *Vtíp*

⁵⁸ Tamtéž 19.

⁵⁹ Dostupné na <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1968-127/zneni-19680926>, (staženo 1.5.2016).

vypráví...). Dále jsou vyloučeny informační sdělení pro čtenáře, výsledky soutěží, vyhlašování soutěží, křížovky a archivní příspěvky z dřívějších čísel časopisu.

Jednotlivé sledované příspěvky jsou definovány takto:

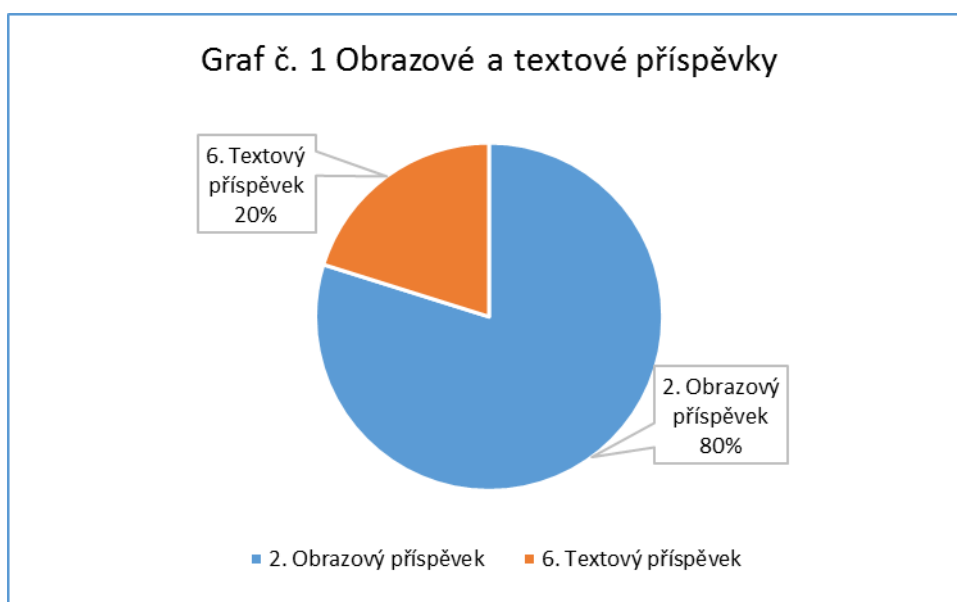
1. Textový příspěvek – povídky, anekdoty, aforismy a další epické útvary. Jako textový je pro případ analýzy uznán i příspěvek, který je epický, ale doprovázen ilustrací v případě, že textová část výrazně převyšuje část ilustrovanou.
2. Obrazový příspěvek - ilustrovaný příspěvek, koláž, fotografie nebo kresba. Obrazový příspěvek může být doprovázen textem. Ten ale nesmí být většího rozsahu než ilustrace.
3. Příspěvek odrážející události srpna 1968 – příspěvek, který odkazuje na události vojenské agrese státy Varšavské smlouvy na území Československa nebo na události a osobnosti s tím spojené.
4. Politici, mezinárodní jednání – příspěvek, kde je explicitně zobrazen nebo jmenován československý nebo zahraniční politik, popřípadě politické jednání mezi československými politiky. Do kategorie je zařazen i příspěvek, kde je vyobrazení v přenesené formě nebo významově skryté.
5. Zobrazení okupace – příspěvek, kde je explicitně zobrazena situace během okupace, vojenské jednotky, prostředky nebo zbraně. V kategorii je započteno také zobrazení situací zobrazují bezprostřední reakci na okupaci (rozumějme vyvěšování vlajek, stavění barikád, strhávání značek a cedulí aj.).
6. Změny a budoucnost – příspěvek, který zobrazuje změny probíhající ve společnosti po okupaci nebo zobrazuje obavy z dalšího vývoje v Československu.
7. Politický charakter – v této kategorii jsou příspěvky politického rázu (příspěvky které souvisejí s politikou, zákony a společností).
8. Nepolitický charakter - tato kategorie zahrnuje příspěvky, kde pointa ani zobrazení nemají politický podtext nebo charakter.
9. Zahraniční autor - v této kategorii jsou tříděny vtipy zahraničních autorů převzaté ze zahraničních časopisů.

---

⁶⁰ Končelík Jakub, : Mediální politika a srpen 1968, dostupné na <http://www.koncelik.eu/jakub-koncelik-texty-k-dejinam-medii/> (staženo 12.5.2016).

3.2.1. Kvantitativní analýza

Ve sledovaném období bylo uveřejněno celkem 943 autorských příspěvků v 17 číslech vydání. Z toho počtu bylo 753 příspěvků ilustrovaných a 190 textových. Graf č. 1 zobrazuje poměrné zastoupení typů příspěvků. Poměr výrazně nevybočuje vůči náhodně vybraným číslům časopisu 1/1968 a 9/1957. Graf č. 2 zobrazuje počet příspěvků v jednotlivých číslech. Uvedená maxima u čísel 43/1968 a 52/1968 jsou vysvětlitelná dvojnásobným počtem stránek. Uvedené minimum u čísla 36/1968 je opět vysvětlitelné polovičním rozsahem toho čísla.

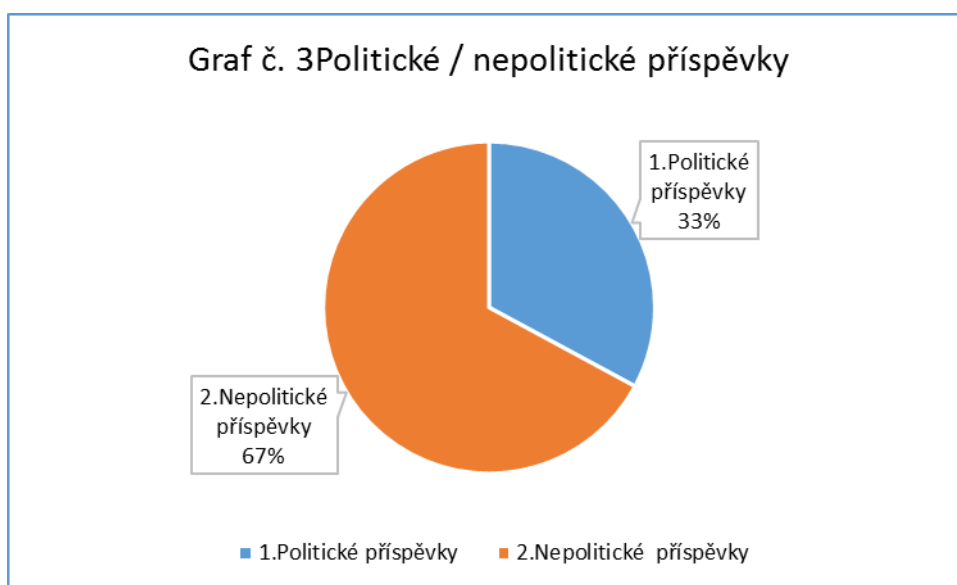

Graf č. 1 Obrazové a textové příspěvky

Graf č. 2 Obrazové a textové příspěvky- vývoj dle čísel

Pokud se zaměříme na rozdělení vtipů na politické a nepolitické, tak v tomto období převažují vtipy nepolitické, a to v poměru 3:1 tak jak je zobrazeno v grafu č. 3.

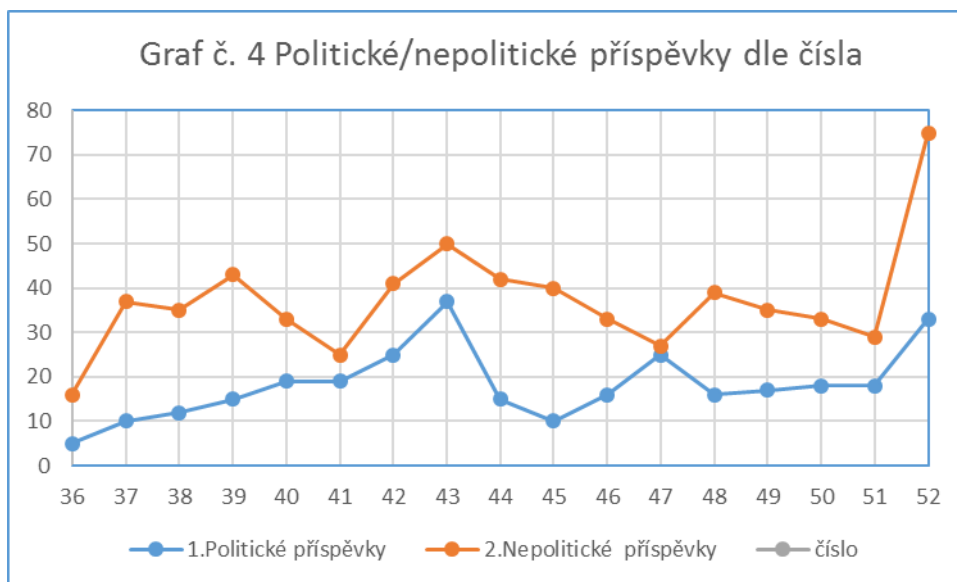

Graf č. 3 Politické a nepolitické příspěvky

Politických příspěvků je průměrně 18 na jedno vydání časopisu. Nejvíce politických vtipů je v čísle 43 a 52. Toto je však dáno dvojnásobným počtem stránek v těchto vydáních. Data jsou zobrazena v grafu č. 4. Pokud tedy využijeme korekci na stránku, je

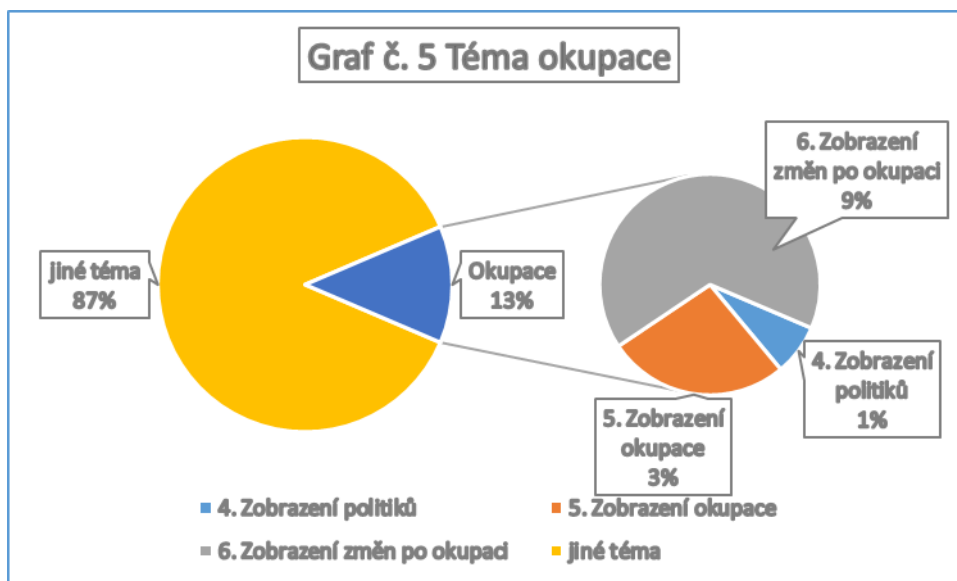

nejvíce politických vtípů v čísle 47. Možným vysvětlením významnosti čísla 47, které vyšlo v listopadu, je už i to, že úvodník se jmenuje *bez iluze*. V tomto čísle převažují především příspěvky o cenzuře a změnách v dalších médiích. Nejméně politických vtípů se ve sledovaném období vyskytuje v čísle 36, tedy hned prvním číslem vydaném po okupaci. Toto číslo má však jen čtyři stránky. Po zohlednění korekce je nejméně politických příspěvků právě v něm. Je patrný jasný trend, kdy počet politických příspěvků mírně vzrůstá a kulminuje v čísle 42 a 43. Větší výskyt politických příspěvků v tomto období také souvisí s datem 28. října (vznik samostatného Československa). Díkobraz toto výročí připomíná a satiricky útočí na komunistický režim, který tento den v kalendáři nepřipomíná.

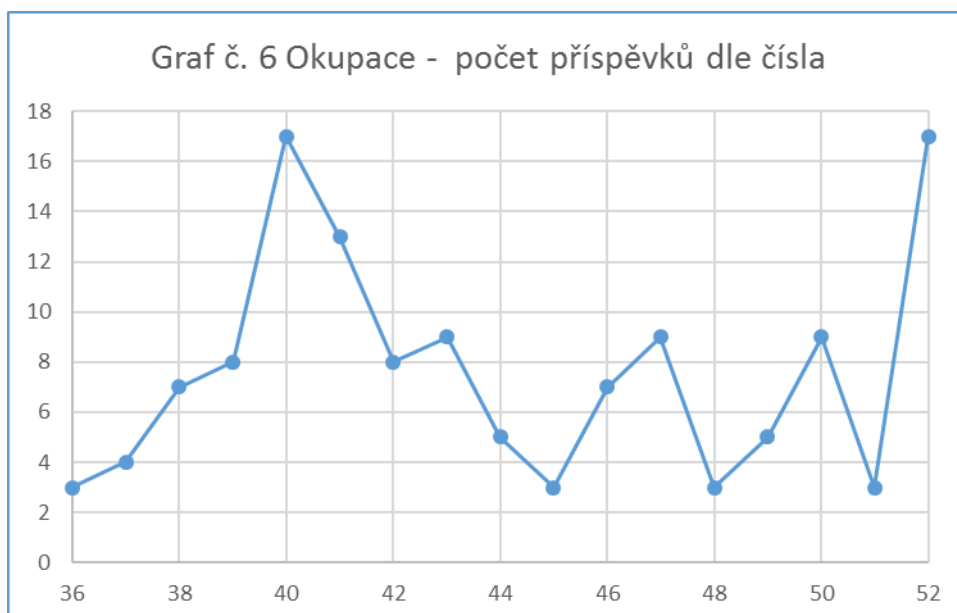
Graf č. 4 Politické a nepolitické příspěvky dle čísla

V celkovém počtu bylo vyhodnoceno 130 příspěvků jako odkazujících na okupaci, jedná se tedy o 13%. Z těchto příspěvků 9 zobrazuje politiky nebo politické mezinárodní jednání, 32 příspěvků přímo zobrazuje okupaci a odkazuje na poslední srpnový týden a 79 příspěvků ukazuje změny probíhající ve společnosti v důsledku srpnových událostí. Data jsou zobrazena v grafu č. 5

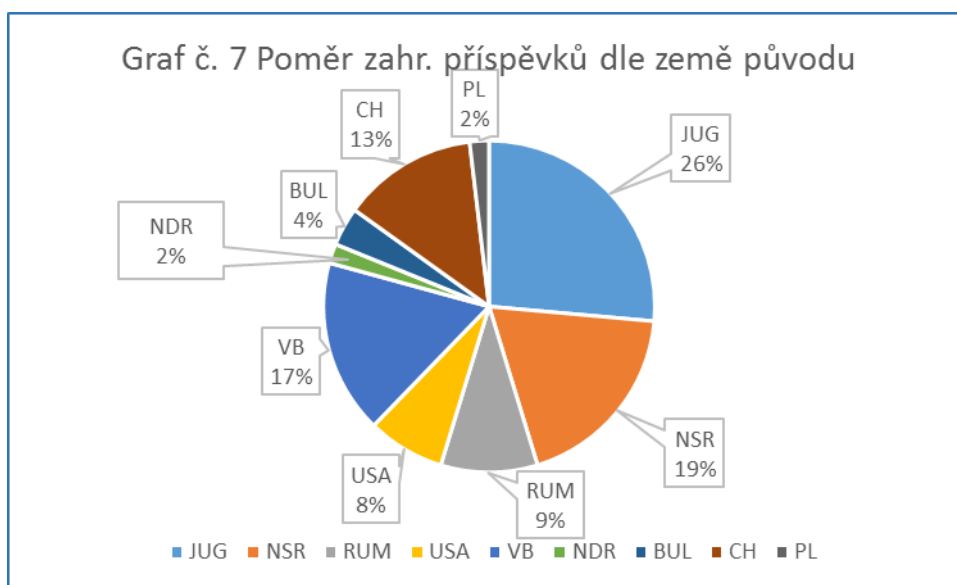
Graf č. 5 Téma okupace

Pokud se zaměříme na sledování dynamiky vývoje příspěvků o okupaci je jich největší počet s ohledem na počet stran v čísle 40 a 41. Dynamika vývoje je uvedena v grafu č. 6.

Graf č. 6 Okupace – počet příspěvků dle čísla

Z celkového počtu 943 příspěvků je 54 z nich převzato z dalších satirických a humoristických časopisů vycházejících v zahraničí. Jedná se tedy o podíl 4 % ze všech sledovaných příspěvků. Nejvíce převzatých příspěvků je z Jugoslávského časopisu Pavliha, a to celkem 14 za sledované období. Následuje Německá spolková republika s časopisem Stern, Velká Británie s časopisem Punch a Spojené státy Americké s časopisem New Yorker. Ve sledovaném období přebíral Dikobraz příspěvky také z Rumunska, Bulharska, Švýcarska a Německé demokratické republiky. Překvapivá je úplná absence sovětského satirického týdeníku Krokodýl. Nejvíce zahraničních příspěvků (15) je v čísle 37 tedy hned v druhém čísle po okupaci. V dalších číslech se počet zahraničních příspěvků objevuje v jednotkách a v některých číslech není příspěvek ze zahraničního časopisu žádný. Poměr jednotlivých zahraničních příspěvků dle země původu je uveden v grafu č. 7.

Graf č. 7 Zahraniční příspěvky

3.3. Kvalitativní analýza

První pookupační vydání bylo až v září 1968, a to číslo 36. Toto vydání však vyšlo jen na čtyřech stranách. Z úvodníku redakce: „Jsme s Vámi milí čtenáři, a věříme, že budete s námi, že si budeme pomáhat... Jsme zde, zůstáváme na svých místech a jedeme

dál.“⁶¹ Toto číslo jako jediné vyšlo pouze ve dvoubarevném provedení a bez pravidelných rubrik. Z uvedeného čísla je patrné, že bylo vydáno v provizorních podmínkách a s využitím archivních příspěvků.

3.3.1. Zobrazování politiků a mezinárodních jednání

Na stránkách *Dikobrazu* se ve sledovaném období objevuje podpora pokračování polednového vývoje a podpora samotných politiků Pražského jara. Z výše uvedených grafů je patrné, že toto téma bylo pouze okrajové. Politici byli zobrazováni v situacích, které nesouvisí s okupací. Uvedené příspěvky podporují reformní politiky, ale tuto podporu dávají v náznacích. V čísle 41/1968 na námět Oty Lboutky kreslí Dušan Motyčka anekdotu, kdy Přemysl Oráč nemůže jít za Libuší, protože dělá Dubčekovu směnu (viz příloha č. 3). Dubčekova směna výraz pro dobrovolnou pracovní sobotní směnu, která se v letech 1968 a 1969 pořádala na podporu Dubčekovi politiky a reformního vedení státu. Ve stejném čísle je podpora politikům zveřejněna v dalším vtipu, kdy milenci na strom místo svých jmen zvěční jméno Dubčekovo a Svobodovo. Podpory politikům se dostalo i na titulní stránce čísla 37/1968, kde je parafráze na pohádku o velké řepě, jež je zde vyobrazena jako Československo a nabádá, abychom se za všechny významné politiky (Dubčeka, Svobodu, Smrkovského a Černíka) postavili my všichni a řepu vytáhli – nakreslil Jaroslav Malák (viz příloha č.4).

3.3.2. Zobrazení okupace

Jedním z výrazných motivů zobrazujících okupaci v *Dikobrazu* jsou ilustrace znázorňující přemalovávání směrových ukazatelů a značek ve městech. Hned na úvodní stránce čísla 36 /968 můžeme najít stylizovanou „ladovskou“ kresbu zobrazující vojáka Švejka, který přes pomalované ukazatele nemůže najít cestu do Budějovic (viz příloha č. 5). V čísle 37/1968 se motiv opakuje, tentokrát plně barevné kresbě Jaroslava Popa, kde je znázorněno, že na vesnicích zemědělci otáčeli ke zmatení okupantů i strašáky v zelí, aby jejich ruce neukazovaly žádný směr.

V žádném ze sledovaných výtisků není explicitně znázorněn sovětský voják nebo výjev z okupovaných měst. Pokud se vojenská tematika v příspěvku objevuje, nelze určit, o

⁶¹ „Úvodník“, *Dikobraz* 24, č.36 (1968): 2.

jaké vojáky se jedná. Ze ztvárnění celého příspěvku, a při pochopení kontextu a vyobrazení, je ale původ vojska odhadnutelný. Příkladem je vánoční číslo, kdy chlapeček od stromečku najde v kresbě Adolfa Borna tanky. Tanky nelze nijak identifikovat, ale za dveřmi pokoje stojí děda Mráz, který dárky pod stromeček přinesl.

Výrazný je příspěvek nabádající k nevyvolávání konfliktů s okupanty. Například v kresbě Neprakty v čísle 36/1968 je přímo zakomponován text „zachovejme klid“ zasazený na hřbitov (viz příloha č. 6). Zde se jedná o srozumitelnou narážku na to, že vyvolávání ozbrojených potyček mohlo vést k následkům na životech. Také je to důkaz, že Dikobraz respektoval rozhodnutí ÚV KSČ neklást odpor vojskům VS.

Od 21. srpna začala vysílat rozhlasová stanice Vltava, která měla propagandisticky podporovat důvody okupace. Tato stanice na vlnách 210 a 197 metrů vysílala z Německa a byla plně pod kontrolou SED.⁶² Na stránkách Dikobrazu byla parodována několikrát. V čísle 46/1968 byl karikován fakt, že moderátoři rádia měli silný německý přízvuk (viz příloha č. 7). V dalším příspěvku je parodován samotný název stanice tím, že vysílání provádí vodník z Berounky (viz příloha č. 8). Ještě v čísle 49 z prosince 1968 se ve vtipu vysílačka označuje jako potok Botič. Číslo 52/1968 na své titulní straně zobrazuje, jak z reproduktoru zní píseň „Kálná je voda ve feltavě“ čímž opět poukazuje na německý původ rádia. Ukončení vysílání stanice Vltava si Dikobraz všiml také, a to ve vtipu Avžena Seyčka, kde jako se řeka Punkva v propasti Macocha ztratí tak i se ztratí i Vltava.

3.3.3. Změny ve společnosti

Jak již z kvantitativní analýzy vyplynulo, nejvíce příspěvků odrážející události 21. srpna se týká očekávání událostí budoucích a zobrazování změn ve společnosti.

Velkou pozornost věnuje Dikobraz záležitostem týkající se obnovování cenzury a omezování médií. Obava z návratu omezení tvůrčí svobody je opravdu citelná.

---

⁶² Jan Pauer, *Praha 1968: Vpád Varšavské Smlouvy : Pozadí, Plánování, Provedení* (Praha: Argo, 2004), 188.

V čísle 48/1968 se můžeme dočíst: „*Za listem padá list. Nebe je modrý čistý. Nejsem si jenom jist: Padly už taky Literární listy?*“⁶³ Zde je odkaz na týdeník Literární Listy, který v roce 1968 vydával Svaz československých spisovatelů a navazoval tak na Literární noviny. Literární Listy právě na podzim 1968 reagují na měnící se politické klima a uvažují i o změně názvu. Ten byl změněn v listopadu 1968.

Další omezování tisku je znázorněno v čísle 47/1968 na úvodní stránce. Je zde koláž odkazující na pozastavení vycházení týdeníku Reportér (viz příloha č. 9). Časopis Reportér ve svém čísle 42 roku 1968 totiž uveřejnil karikaturu sovětského vedení a za to mu byla Úřadem pro tisk a informace udělena důtka. Do absurdity dovádí záležitost číslo Dikobrazu 49/1968. Na námět F: Bulánka nakreslil Vlastimil Lepší vtip o tom, že by mohlo být pozastaveno i vydávání dětského časopisu Mateřídouška. Omezování medií se projevuje i další ilustrací autora Bape, kde pod vánočním stromečkem nalezneme otec rodiny poukaz na celoroční předplatné periodického tisku a glosu se slovy „...Kdo z rodiny je tak nenapravitelný optimista.“ Pověstná oprátka visí nad spisovatelem v ilustraci Jiřího Daniela v čísle 39/1968 a symbolizuje tak strach na tím, co člověk napíše.

Linka v celé zkoumané době je především v očekávání budoucnosti. Tím, že oficiální místa nebyla schopna čtenářům dávat jasné a nezávislé informace, tak Dikobraz právě tuto skutečnost parodoval. V čísle 47/1968 Vladimír Hlavním se dožaduje nákupu nových brýlí, protože budoucnost zdá se být nejasná. Další vtip zobrazuje prázdné listy novin, nedostatek informací v kiosku „Informace“. Očekávání gradovalo především ve vydání na konci roku a okolo Vánoc. V čísle 51/5 se autorovi Bope povedla opravdu jedinečná historická předpověď. Ve svém kresleném vtipu paroduje, že nás nečeká žádná světlá budoucnosti, a tak přeje soused sousedovi šťastné a veselé Vánoce v roce 1989. Zda autor rok uvedl úplně náhodně nebo využil zrcadlové obrácené shodnosti čísel 89 a 68 není dohledatelné. V posledním čísle roku 1968 Dikobraz připravil pro své čtenáře deskovou hru „Spějme dál“, kde na 70 políčkách můžou hráči projít realitou roku 1968. I v této hře je skrytý odkaz na okupaci, a to tak, že na políčku č. 21 narazíte na jednotku a jedno kolo neházíte. Konec roku bilancoval i Jan Vyčítal, kde čtenářům přeje „šťastnej a dočasnej“ s narážkou na Smlouvu o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území Československé socialistické

⁶³ „Podzimní“, *Dikobraz* 24, č.48 (1968): 6.

republiky. Jistá míra rezignace nad situací v Československo na konci roku 1968 byla patrná i na stránkách *Dikobrazu*. Pavel Kantorek zveřejnil v 52/1968 anekdotu: „Hlavu vzhůru, rok uplyne jako voda. A co pak? No, pak poplyne další.“⁶⁴

3.3.3. Nepolitická a další témata

Z kvantitativní analýzy vyplynulo i to, že většina příspěvků uveřejněných ve sledovaném období neměla politický charakter. Jednalo se tedy o příspěvky komunální satiry nebo příspěvky, které lze nazvat spíše humoristické než satirické. Případem komunální satiry může být příspěvek o družstevní výstavbě, která začíná první cihlou po svatbě a končí poslední splátkou v důchodu, tak jak to zobrazil Vladimír Hlavín (43/1968).

Dikobraz satiricky ukazuje nedostatky zboží na předvánočním trhu, které jsou řešeny úpravou některých cen. *Dikobraz* ale především čerpá z aktuálního dění v celé společnosti, kultuře nebo sportu. V čísle 42/1968 se setkáváme s příspěvkem popisujícími začátek Olympijských her v Mexiku (viz příloha 10). Dále pak *Dikobraz* zobrazuje výročí začátku vysílání Československé televize, mikulášskou nadílku, vánoční shon, konec babího léta a další.

Závěr

V předložené bakalářské práci jsem se zaměřil na témata české satiry a historie časopisu *Dikobraz*. Československý mediální trh po druhé světové válce neměl žádný satirický časopis. Nabízela se obnova tradice některého z předválečných časopisů, ale iniciativu převzal Vladimír Vojtěch, který chtěl na trh uvést nezávislý satirický týdeník. Tím, že si Vojtěch vzal jako inspiraci anglický satirický časopis *Punch*, mohl čtenář očekávat, že se jednalo o nadstranický nezávislý list, který byl kritický k vymoženostem demokratické společnosti. I první redakční rada a řada známých osobností měla být zárukou nadstranictví vznikajícího časopisu. V demokratickém období ale *Dikobraz* měl jasné levicové tendence a z důvodu toho, že byl vydáván Ústřední radou odborů, je možné spolehlivě vyvodit, který politický směr byl redakční radě blízký. Po

⁶⁴ Pavel Kantorek „Komiks“, *Dikobraz* 24, č. 52 (1968): 5.

komunistickém převratu v roce 1948 se Dikobraz jasně staví na stranu komunistické revoluce a postupně se stává nástrojem komunistické strany a její propagandy. Dikobraz v roce 1951 vede Pavel Kohut a nastává období, kdy je Dikobraz čistě politickým časopisem s úkolem satiricky zesměšňovat nepřátele režimu a propagandisticky vychovávat obyvatelstvo. Časopis začíná na konci padesátých let také spadat přímo pod vedení Rudého práva. Po tvrdé linii Pavla Kohouta přichází do sekretariátu časopisu Dr. Eduard Littman. V té době časopis začíná uvolněnější období alespoň v možnosti odklonu od útočné satiry a poskytuje kreativní volnost autorům příspěvků. Pro-socialistické zaměření časopisu je však i v tomto období nesporné. Rokem 1968 začíná pro Dikobraz, ale i pro další média v Československu, období prvního svobodného nadechnutí. Zrušení cenzury a rozkvět občanské společnosti jsou hnací silou pro svobodné tvůrčí psaní a kreslení. Na stránkách Dikobrazu je poprvé v historii vedena adresná kritika komunistických funkcionářů. I v období Pražského jara ale Dikobraz byl „levicovým“ časopisem a nikdy nežádal konec komunismu. Okupace v srpnu 1968 toto relativně svobodné tvůrčí období ukončuje. Právě toto bezprostřední období po okupaci je stěžejní pro předkládanou práci. Ze získané kvantitativní analýzy je jasně patrné, že se Dikobraz, jakožto časopis spadající pod Rudé právo, řídil pokyny vydanými vládou Československa a na svých stránkách nezveřejňoval v období září až prosince 1968 žádnou protisovětskou satiru. Časopis respektoval i nařízení, že nebude psát o okupaci, okupantech a neutralitě. Nebyl by to však satirický časopis, kdyby se mu nedařilo reflektovat aktuální situaci na svých stránkách alespoň formou náznaků. Dikobrazu se takto podařilo propašovat na své stánky celkem 9 příspěvků, které okupaci nepřímo zobrazují. Porušení vládních předpisů vydaných prostřednictvím Úřadu pro tisk a informace se trestalo důtkou až pozastavením časopisu. Toto se Dikobrazu v jeho historii nestalo. Dikobraz se ve sledovaném období zaměřoval především na sledování změn ve společnosti. Z uvedených dat je také patrné, že hlavním motivem je obava veřejnosti o výtěžky ať už politické nebo ekonomické, které se během takzvaného polednového vývoje podařilo získat a uzákonit. Autoři příspěvků v Dikobrazu se tak nejvíce obávají znovuzavedení cenzury a omezení jejich tvůrčí svobody. Z kvantitativní analýzy dále vyplývá, že okupace neměla ve sledovaném období výrazný vliv na počet politických příspěvků. Lze také říci, že Dikobraz i v období září až prosinec 1968 drží kurz nastavený v průběhu jara 1968 a neobjevují se příspěvky propagandistické, protikapitalistické nebo proti západní. Satira na stránkách Dikobrazu v roce 1968 tedy reflektovala aktuální dění ve společnosti, do té míry v jaké jí to příslušné úřady

dovolovali. Výraznou roli u autorů však hrála autocenzura a obavy o budoucnost časopisu a i svoji vlastní.

Předkládaná bakalářská práce a hlavně její praktická část je omezena velice úzkým časovým intervalem. V případě rozšíření o analýzu dalších čísel Dikobrazu z roku 1969 nebo 1970 by tak mohlo dojít ke komparaci s daty z roku 1968 a nalezení období změny, kdy se Dikobraz stává opět časopisem propagandistickým.

Použitá literatura

Jiří Pernes, *Dějiny Československa Očima Dikobrazu 1945-1990* (Brno: Barrister & Principal-Studio, 2003), 232.

Jiří Knapík, *V Zajetí Moci: Kulturní politika, její systém a aktéři 1948-1956* (Praha: Libri, 2006), 400.

Jakub Končelík, „Cenzura“ in *Slovníková příručka k československým dějinám 1948 - 1989*, ed. Jiří Kocián (Praha: Ústav pro soudové dějiny AV ČR, 2006), 562 – 565.

Irena Reifová, *Slovník Mediální Komunikace* (Praha: Portál, 2004), 327 s.

Vladimír Křivánek a Helena Kupcová, *Malý Slovník Literárních Pojmů a Autorů* (Praha: Scientia, 1996), 88 .

Pavel Pešta, *Proměny Meziválečných Satirických A Humoristických Časopisů: Náčrt Několika Problémů* (Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1972), 173 s.

Jan Werich a Jiří Voskovec, *Osel a stín* (Praha: Československý spisovatel, 1965), 183 s.

Zdeněk Veselý, *Světová politika 20. století v dokumentech: (1945 - 1990)*. (Praha : VŠE Fakulta mezinárodních vztahů, 2001.), 56.

Petr Bednařík, Jan Jirák, and Barbara Köpplová, *Dějiny českých médií: Od počátku do současnosti, žurnalistika a komunikace* (Praha: Grada, 2011), 439.

Vladimír Forst, Jiří Opelík, a Luboš Merhaut, *Lexikon České Literatury 3/I. M- O* (Praha: Academia, 2000), 728 .

Vladimír Just, *Divadlo plné paradoxů* (Praha: Panorama, 1990), 176 .

Jan Pauer, *Praha 1968: Vpád Varšavské Smlouvy: Pozadí, Plánování, Provedení* (Praha: Argo, 2004), 358 s.

Radko Pytlík, *Český kreslený humor XX. Století* (Praha: Odeon, 1988), 158.

Štěpán Vlašín, ed., *Slovník Literární Teorie* (Praha: Československý spisovatel, 1984), 472.

Radovan Krátký, *Pojďte S Námi Dělat Satiru* (Praha: Práce, 1956), 56.

Jan Cebe, *Spolkový život českých novinářů v letech 1945-1948*, (Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015), 267.

David Silverman, *Interpreting Qualitative Data* (Los Angeles: Sage, 2014), 270.

Edward Taborsky, *Communism In Czechoslovakia, 1948-1960* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1961), 642.

Prameny

Časopis *Dikobraz*, ročník 24, číslo 1-52 (1968)

Jaroslav Vojtěch, „Každý z nás musí být Dikobrazem“, *Literární noviny 1954*, 20 (1954).

Elektronické zdroje

Končelík Jakub, : Mediální politika a srpen 1968, dostupné na <http://www.koncelik.eu/jakub-koncelik-texty-k-dejinam-medii/> (staženo 12.5.2016)

Text ze zápisu z jednání delegace v Moskvě (tzv. Moskevský protokol), zdroj : http://www.totalita.cz/txt/txt_prot_mosk_1968.php (staženo 12.5.2016)

Miroslav Švandrlík“ Slovník české literatury, dostupné na <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=977> (staženo 12.5.2016)

Obrazy ideologie, webová prezentace <http://www.dejepis21.cz/obrazy-ideologie> , (staženo 12.5.2016)

„Antonín Zápotocký“, webová prezentace Kanceláře prezidenta ČR,
<https://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/prezidenti-v-minulosti/antonin-zapotocky> (staženo 12.5.2016)

Pavel Kohout, interview v pořadu Retro, Česká televize, vysíláno 15.2.2019, dostupné na <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10176269182-retro/209411000360007/>, (staženo 12.5.2016)

„Dikobraz“, Slovník české literatury po roce 1945,
<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=89> (staženo 12.5.2016)

Seznam příloh

Příloha č. 1: Záznamový arch - tabulka

Příloha č. 2: Volební kampaň- obrázek, Dikobraz 20/1946

Příloha č. 3: Přemysl – obrázek, Dikobraz 41/1968

Příloha č. 4: Řepa – obrázek, Dikobraz 37/1968

Příloha č. 5: Švejk – obrázek, Dikobraz 36 /1968

Příloha č. 6: Zachovejme klid – obrázek, Dikobraz 36 /1968

Příloha č. 7: Jazyk– obrázek, Dikobraz 38 /1968

Příloha č. 8: Berounka – obrázek, Dikobraz 42 /1968

Příloha č. 9: Reportér – obrázek, Dikobraz 42 /1968

Příloha č. 10: OH – obrázek, Dikobraz 45 /1968

Přílohy

Příloha č. 1: Záznamový arch

Záznamový arch pro kvantitativní analýzu časopisu Dikobraz		
Ročník:		Číslo:
Počet stran:		Datum vydání:
Kategorie	Příspěvek	Součet
1 Textový příspěvek		
2 Obrazový příspěvek		
3 Příspěvek odrážející události srpna 1968		
4 Politici, mezinárodní jednání		
5 Zobrazení okupace		
6 Změny a budoucnost		
7 Politický charakter		
8 Nepolitický charakter		
9 Zahraniční autor		
Poznámky.:		

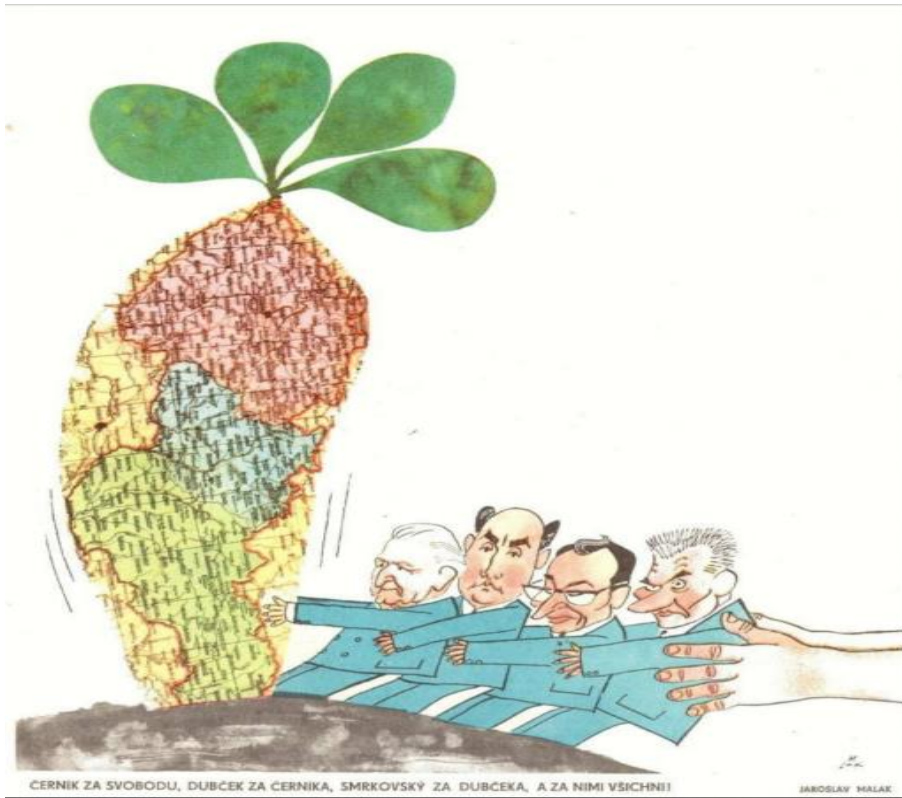
Příloha č. 2: Volební kampaň- obrázek, Dikobraz 20/1946

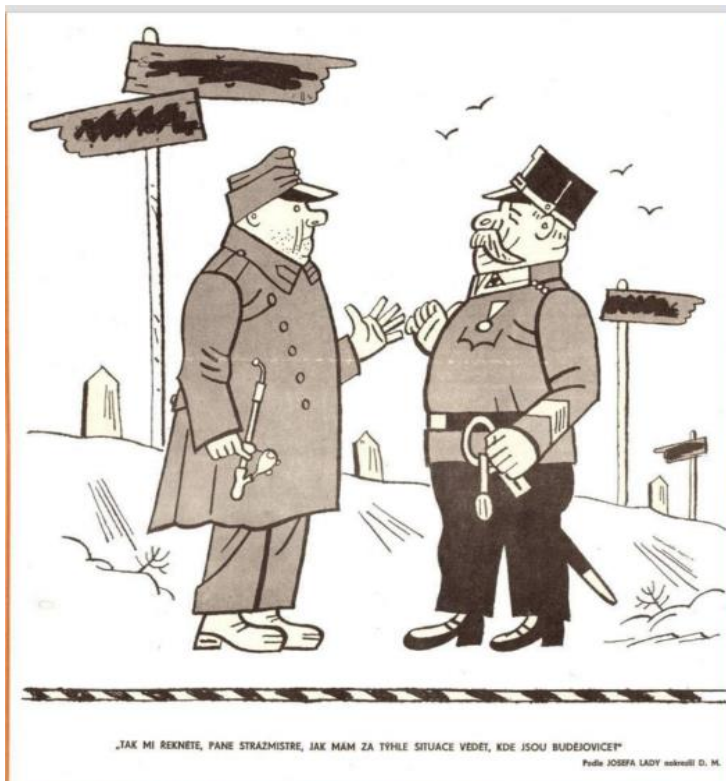
Příloha č. 3: Přemysl – obrázek, Dikobraz 41/1968

Příloha č. 4: Řepa – obrázek, Dikobraz 37/1968

Příloha č. 5: Švejka – obrázek, Dikobraz 36 /968

Příloha č. 6: Zachovejme klid – obrázek, Dikobraz 36 /968

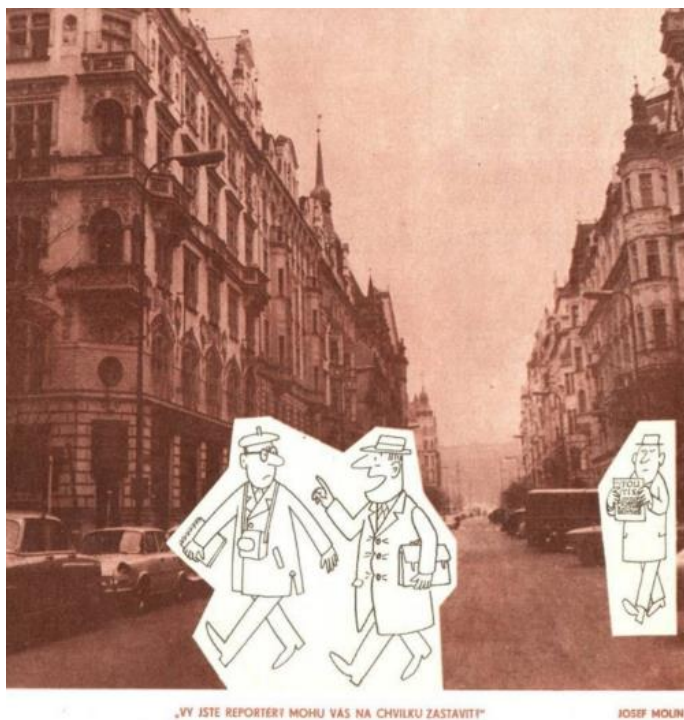

Příloha č. 7: Jazyk – obrázek, Dikobraz 38 /968

Příloha č. 8: Berounka – obrázek, Dikobraz 42 /968**Příloha č. 9: Reportér – obrázek, Dikobraz 42 /968**

Příloha č. 10: OH – obrázek, Dikobraz 45 /968

